

ПАРАДИГМА ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Конструювання консолідуючого національного міфу розглядається в парадигмі етнокультурної міфотворчості особистості. Оприямино антиномії емпіричності та етичності формувального експерименту “Етнокультурна міфотворчість українців як умова створення консолідуючого національного міфу”.

Ключові слова: парадигма, етнокультурна міфотворчість, особистість, консолідуючий національний міф.

Конструирование консолидирующего национального мифа рассматривается в парадигме этнокультурного мифотворчества личности. Объективированы антиномии эмпиричности и этичности формирующего эксперимента “Этнокультурное мифотворчество украинцев как условие создания консолидирующего национального мифа”.

Ключевые слова: парадигма, этнокультурное мифотворчество, личность, консолидирующий национальный миф.

The constructing of consolidating national myth is reviewed in the context of a personal ethno-cultural myth creation of personality. The antinomies of empirical concept and ethics of forming experiment are presented objectively “Ethno-cultural myth creation of Ukrainians as a condition of creation of consolidating national myth”.

Key words: the paradigm, ethno-cultural myth creation, personality, the consolidating national myth.

Проблема. Сучасний етап становлення цивілізації вирізняється стрімкими змінами культурних, ціннісних основ життя. На наш погляд, це закономірний етап розгортання творчого потенціалу особистості та спільноти, який, ще не будучи означений науковими засобами, оприявнюється в міфологічних формах у процесі етнокультурної міфотворчості суб’єкта.

Здійснюючи пошук системо- і сенсопокладальних факторів актуального історичного моменту й, відповідно, визначаючи парадигми (“зразки”) його осмислювання й переживання, слід наголосити на критерії їх пояснювальної і прогностичної валідності для вивчення життєздійснення окремої особистості та етнічної спільноти як суб’єктів [1]. На наш погляд, цьому критерію відповідає парадигма етнокультурної міфотворчості в соціальній психології. Т. Кун та І. Лакатос розглядають парадигму як сукупність теорій, що складають

метатеоретичну єдність. Остання базується на певних онтологічних і гносеологічних ідеалізаціях та настановленнях, поширених у науковій спільноті. Ми пропонуємо як таку ідеалізацію розглянути міфотворчість.

Мета статті: окреслити основні методологічні принципи парадигми етнокультурної міфотворчості в соціальній психології та обґрунтувати її евристичний і формувальний потенціал.

Завдання: 1) з'ясувати можливості конструювання національного міфу в парадигмі етнокультурної міфотворчості особистості; 2) оприятити антиномію емпіричності та етичності формувального експерименту “Етнокультурна міфотворчість українців як умова створення консолідуючого національного міфу”.

Кожна етнічна чи національна спільнота, виходячи із власної знаково-символічної світоглядної системи, конструє свій історичний наратив. Він складається переважно з емоційно резонуючих подій, історичних явищ та видатних особистостей, які набули статусу символу в національній традиції. На часі розроблення креативних етнокультурних наративів як “технологій паралельної ментальної імплементації сучасних життєздатних сценаріїв усебічного поступу України і нівелювання дії обмежувальних, непродуктивних моделей суспільної поведінки” [2, с. 321]. Одною з таких технологій є формувальний експеримент створення консолідуючого національного міфу.

Освоєння життєвого простору як суб'єктивної соціальної реальності неможливе без формування в масовій свідомості референтних персоніфікованих образів-зразків, що слугують компонентами ідентифікаційного процесу. Через вибір та означення певних історичних реалій особистість намагається освоїти новий соціальний простір, витворюючи зв'язок між минулим, сьогоденням та проекцією майбутнього, і сконструювати таку модель історичного минулого, яка найбільше відповідає її потребам у сьогоденні. Саме термін “історична пам'ять” найчастіше використовують для пояснення цілої низки суспільних феноменів, пов'язаних із соціальним конструюванням та репродукуванням історичного минулого, у своїх працях М. Гальбвакс, Дж. Гілліс, С. Крейн, Ю. Рюзен та ін.

Сучасні вітчизняні дослідники, зокрема О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович, розглядають Україну як суб'єктивну соціальну реальність, що постає через життєві стратегії особистості в складних умовах суспільної кризи [3; 4]. До цього наукового дискурсу, на наш погляд, важливо додати поняття “національний міф”. Конструювання консолідуючого національного міфу крізь призму етнокультурної міфотворчості особистості дає змогу не тільки задовольнити потребу

національної інтеграції, а й врахувати запит сучасної молоді бути суб'єктом соціально-історичних процесів.

Національний міф постає як концентрований досвід спільноти, що сприяє реалізації культурно-історичного та соціально-психологічного потенціалу особистості, є основою для формування її соціальної та громадянської ідентичності. Фрагменти національного міфологічного наративу акумулюються в текстах культури, що уможливує “не тільки їх упорядкування, а й транслявання в культурному просторі завдяки наративній ідентифікації особистості” [5, с. 231]. Важливо підкреслити, що особистість реалізує себе через посередництво витворів культури і таким чином творчо синтезує власний, особливий образ культури в *індивідуальному авторському міфі*. Індивідуальний авторський міф є продуктом етнокультурної міфотворчості особистості. Етнокультурна міфотворчість особистості – це процес створення суб'єктивного міфологічного простору, що корелює з певним типом культурно-історичного, етносоціального та екзистенційного досвіду, відбитого в різних текстах (наративах, поведінці і, ширше, у життєвому шляху в цілому).

Ми трактуємо індивідуальний авторський міф як переважно усвідомлюваний суб'єктом трансцендентний акт цілісного охоплення суб'єктивного екзистенційного досвіду (зокрема особистої міфології, особистісних смислів, свого покликання, ідеї, місця у світі тощо), що об'єктивується найчастіше в автонаративі. Пізнаючи через інтерпретацію тексту власного життєвого шляху зміст особистого і колективного несвідомого, особистість розширює межі уявлень про себе та про власну культуру, самовизначається щодо культурних зразків.

З поняттям культурного зразка співвідносні поняття базисних культурних сценаріїв і картин світу [6]. На основі базисних культурних сценаріїв створюються особистісні сценарії, синтезуються автонаративи. Сприймання та інтерпретування культурних явищ суб'єктами культури супроводжується процесами індивідуального і культурного розуміння, “перекодування” символіки, символічним “присвоєнням” культурних форм, самоідентифікацію через ці форми і, отже, перетворення їх у значущий елемент культурної традиції. Таким чином, конструювання консолідуючого національного міфу кризь призму етнокультурної міфотворчості особистості може бути цілеспрямованою практикою створення континууму міфологічних автонаративів суб'єктів культури. У цьому процесі оприявнюється сукупність певних методологічних принципів.

Розгляньмо *основні методологічні принципи парадигми етнокультурної міфотворчості*, застосовувані у створенні консолідуючого національного міфу.

Суб'єктність. Висловлювання розглядають як акт особистісної активності і як учинок [1]. При цьому важливі семантико-синтаксичні відносини: “хто говорить?”, “чому?” і “навіщо?”. Кожному суб'єктові картина світу відкривається з його унікально-буттєвої перспективи бачення, тому будь-яка авторська теорія обґрунтовує власну істину. Хоча відповідальність винесено за дужки постмодернізму, але це означає, що вона апріорно має визнаватися автором (суб'єктом). Застосування методологічних принципів постмодернізму в парадигмі етнокультурної міфотворчості знімає опозицію суб'єктності – контекстуальності, тому що суб'єкт-автор “дозволяє” різноманітним контекстуальним змістам вільно поєднуватися, накладатися один на один і навіть конфліктувати у власному індивідуальному міфі. Ця позиція “небайдужого спостерігача” міфотворчого процесу, який виявляє власну інтенціональність, волюючи зануритися у несвідомі вмісти “Я” та етнокультурної спільноти під час дискурсивної практики й здобути таким чином нову варіацію індивідуального і колективного міфу, без сумніву, вимагає високого рівня суб'єктності.

Врахування присутності Іншого. Точна атрибуція висловлювання суб'єктові, що може не збігатися зі свідомим “Я” (Его), тобто може відбуватися “подвоєння” учасників діалогу. Присутність Іншого – складова частина мовлення суб'єкта; звідси випливає розщеплення, що має конституювальне (для суб'єкта) та структурувальне (для дискурсу) значення. У лінійному мовленнєвому ланцюжку має місце спонтанна поліфонія, через яку можна виявити сліди несвідомого. Суб'єкт “не знає” змісту висловлювання і не усвідомлює цілком коногативну семантику вимовленого. У мовленні постійно є “надлишок змісту” порівняно з тим, що хотілося висловити (“відлуння вимовленого”).

Ідеологічність. Мовлення містить приховані ідеї, вплив яких обумовлює смисл висловлювань, що утворюють дискурс. Ідеї як вторинні означувальні дискурсу висвітлюють прихований зміст мовлення, здатний замінити і витіснити наявний у будь-який момент.

Інтенціональність. Передбачає врахування інтенцій висловлювань та інтенцій значущих переживань, які їх супроводжують. Феноменологічний аналіз дає змогу розрізнити зазначені типи інтенцій. Як правило, навіть невеликі за обсягом фрагменти дискурсу можуть містити безліч різних, часто протилежно спрямованих і навіть взаємовиключних намірів і прагнень.

Суттєвим є контекст автонаративу “Я в українському сьогодні та майбутньому”, тобто позиція оповідача, конкретна ситуація породження наративу, наявність певного слухача тощо. Включення інтерпретації в комунікативний контекст перетворює діалог на засіб прояснення особистісних смислів, значень партнерів комунікації.

Неусвідомлювані інтерпретаційні схеми одного з учасників взаємодії стають предметом аналізу, рефлексії, обговорення. Це потребує від співрозмовників усвідомлення і роз'яснення не лише результатів розуміння висловлювань іншого, а й власних контекстів і тих інтерпретаційних схем, у які ці контексти були включені. У цьому випадку інтерпретація перетворюється у витлумачування, яке передбачає розгорнуту рефлексію не тільки повідомлення, що сприймається, а й власних інтерпретаційних процесів та їх роз'яснення Іншому [5].

Основною метою участі у формуальному експерименті “Етнокультурна міфотворчість українців як умова створення консолідуючого національного міфу” є закріплення, бажано образне, метафоричне, символічне, особистісних новоутворень та відкоректованих міфологічних уявлень про власну самореалізацію в культурі. Як вважав Р. Барт, найкращим засобом опрацювання міфологічних змістів є їх повторна міфологізація: для цього слід зробити вже існуючі міфологічні змісти відповідною точкою у створенні наступної семіологічної системи, а саме життеструктуруючого міфу про гармонійний розвиток української особистості у власній державі. Саме на цій основі, на наш погляд, слушно формувати консолідуючий національний міф в умовах трансформаційних змін. Індивідуальний авторський міф особистості зазвичай є описом не тільки пройденого життєвого шляху, а й співвідношенням минулого з майбутніми особистісними та професійними зверненнями. Саме очікуване майбутнє у вигляді актуальних життєвих завдань забезпечує людині єдність і цілісність її біографії в просторі національної культури.

Принцип інтеракційно-феноменологічного бачення джерел колективної суб'єктності, за В. О. Васютинським [7], передбачає обопільне суб'єктне зумовлення, проникнення у внутрішній світ один одного шляхом емоційно-інтелектуально-інтуїтивного резонансу з енергіями певної соціальної структури в собі та в інших учасниках, які її актуалізували. Така комунікація як стан “спільно взаємодійного” перебування у світі уможливорює оприявлення загального сенсу вчинку етнокультурної міфотворчості в єдності його індивідуального і соціального моментів. Цей процес сприяє встановленню більш тісного зв'язку особистості з умістами несвідомого (особистого і колективного) й таким чином змінює саму особистість, робить її більш цілісною, вмотивованою на творчий саморозвиток. Останнє, на нашу думку, досягається своєрідною ініціацією в індивідуальний авторський міф, який, між іншим, постає як продукт спільного вчинку. Спільний вихід за межі буденності в простір міфотворчості, а також екзистенційні переживання етнокультурної тотожності підсилюють причетність особистості і малої групи до цілей та перспектив української спільноти.

Алгоритм експерименту передбачає такі етапи:

1) синтезування позитивної міфологічної історії України від найдавніших часів до сьогодення з попереднім означенням вузлових, переломних подій у її реальній історії (п'ятнадцять подій). Бажано співвіднести виділені групою постаті видатних українців з певними історичними подіями;

2) об'єктивація негативних сценаріїв української історії з огляду на реальні факти, режисування їх у позитивному ключі за принципом “якби”;

3) створення консолідуючого національного міфу на основі етнічних автонаративів учасників експерименту.

Ведучий формувального експерименту інтегрує в один текст подані заздалегідь етнічні автонаративи окремих учасників. Під час заняття він пропонує цей попередній варіант групі, заохочуючи її до інтенсивного обговорення, внесення змін та доповнень. У ході групової дискусії група приходять до спільної точки зору щодо консолідуючого національного міфу. **Об'єднання автонаративів учасників формувального експерименту в єдиний дискурс** потребує враховування кількох важливих моментів.

Позиційна єдність, що задає певну формацію дискурсу (спільний вчинок як об'єднання в спільній “точці зародження” дискурсу) і конститує колективного суб'єкта дискурсу. Комплекс дискурсивних формацій у цілому визначає “універсум” висловлюваного. Зв'язок між різноманітними дискурсивними формаціями окреслює певну колективну ідентичність. Учасник експерименту як агент дискурсу не завжди говорить “від свого імені”. Його статус суб'єкта висловлювання визначається тією дискурсивною формацією, в якій він опиняється. Розмаїтість дискурсивних формацій не випадкова, а детермінована ядром стійких змістів, конфігурація яких складає культурну тему етносу. Актуальний дискурс завжди співвідноситься з “уже сказаним” і “вже почутим” і спирається на стійкі індивідуально-значеннєві системи учасників експерименту. Для того щоб змінити смисл відповідно до раптово виниклого наміру, у розпорядженні суб'єкта дискурсу є інакомовлення в мовленні (перифраз). Інакомовлення дає змогу спостерігати зв'язок між різними позиціями колективного суб'єкта, а також фіксувати переходи з однієї дискурсивної формації в іншу. Суккупність перифраз задає експозиції між змістами в різних дискурсивних формаціях. За допомогою інакомовлень смисли (і суб'єкти) зближуються і виникає єдина міфологічна конструкція як система зв'язків між різними дискурсивними формаціями.

Зміст висловлювання формується в процесі, детермінованому законами мови (що не підлягають логіці суб'єкта). К. Леві-Строс, на-

приклад, розглядав ментальні структури, або “структури розуму, що існують у феноменах культури і насамперед у мові”. У дискурсивній практиці “усе відбувається таким чином, наче мова сама по собі посталяє елементи”, необхідні для створення колективного суб’єкта та його ідентифікації (цит. за: [8]). Відбувається розподіл суб’єктивного семіотичного простору і формується зона висловленого (явного) й відкинутого (невисловленого, потаємного). Відкидаються (як другорядні, неважливі) “незручні” аспекти змісту. У дискурсивній практиці спостерігається феномен “перетворення часу”: з’єднання змісту актуальних висловлювань з минулими і майбутніми формаціями індивідуального дискурсу.

Замовчування. Боротьба змістів і порушення свободи пересування з однієї дискурсивної формації в іншу, як правило, пов’язані із замовчуванням. Замовчування – це уникнення певних змістів, у результаті чого в мовленні виникають певні семантичні зони (позиції суб’єкта), які учасник дискурсу не в змозі зайняти (табу). Ведучий експерименту може озвучити ці позиції, повертаючи втрачені змісти в спільний дискурс. Він же долає “примус до інтерпретації” (однієї з можливих, котра видається співрозмовникові єдино правильною). Несвідома ідеологія в мовленні учасників утворює значеннєве і семантичне ядро їхньої індивідуальної міфотворчості, а мотивація до авторського міфотворення визначається готовністю до усвідомлення цієї ідеології.

Суб’єкт, сконцентрувавшись на самому собі (на значущій для нього проблемі самореалізації в українській культурі), у процесі вироблення смислу розглядає себе як сукупність зв’язків між різними дискурсивними формаціями. У ході експерименту важливо розуміти смисл як незаповнений, вільний для множинності інтерпретацій. Асимілюючи результати такої інтерпретативної взаємодії, учасник формульовального експерименту в підсумку розвиває здатність включати у свій дискурс зроблені разом із групою відкриття, які пояснюють справжню природу труднощів щодо етнічної самоідентифікації. Це дає змогу зробити необхідні висновки для подолання зазначених проблем.

Оприявнюючи антиномію емпіричності та етичності формульовального експерименту “Етнокультурна міфотворчість українців у процесі створення консолідуючого національного міфу”, зазначимо деякі важливі моменти.

Як не парадоксально, але для того, щоб деконструювати історичний міф, критик часто мусить його попередньо створити; “реставратор” матеріалу міфу непомітно стає його співавтором – причому співавтором такої форми міфу, яка найзручніша для критики. За такого психологічного настановлення “наукові” формування деміфо-

логізатора перетворюються на засіб радикалізації поглядів Вони-групи, доведення їх до рівня міфологічно-універсальних. Він схильний приймати часткове за загальне, периферійні елементи – за структуротворчі, сміливо означає й теоретично постулює те, що сам творець автентичного тексту приймає з усіма належними застереженнями (наприклад, як ситуативну, а не абсолютну правду).

Аналіз міфу – це така ж інтерпретація, як інтерпретація зовнішніх подій за допомогою міфу. Міф не виключає реальності, але й не вичерпує її, тому проблема історичних референцій, подієвих відповідників міфу, виявляється недругорядною, особливо у конфліктогенних зонах культури. Коли автор пише про історію як про суцільний набір міфологем, його легко запідозрити в антипатії та неповазі до етнокультурної групи. Як правило, пишуть про власну “історію” і чужу “міфологію”. Коли ж дослідник вивчає “власну міфологію”, то має особливо уважно стежити за можливими ідеологічними пастками й усвідомлювати, що суспільство вимагатиме від нього численних пояснень. Проект “український міф” потребує учасників без комплексів жертви і страху вічного ідеологічного переслідування, інтерпретаторів, здатних визнавати за міфом позитивні потенції означування. Саме тому слушно звернутися до молоді з пропозицією долучитися до створення консолідуючого національного міфу України.

Міф – це не лише те, що з раціонального погляду видається напівправдою, перебільшенням, випередженням подій. Це те, що з емоційного погляду є правдою. Свідомо реципієнт прагне до “об’єктивності”, підсвідомо ж хоче емоційної правди. Обслуговування такої амбівалентності гарантує тривалий еволюційний процес міфотворення. Основний висновок наукових дискусій щодо міфу як антропосеміологічного феномена зводиться до ідеї розвитку його культури. Ця культура полягає у конвенціалізації сфер доречності міфу, розмежуванні тих ділянок осмислення досвіду, у яких міф доречний і бажаний, і тих, де він стоїть на заваді концептуальному прогресові. Код міфу відповідає потребам соціальної розбудови і солідаризації доти, доки він не блокує освоєння інших соціальних та епістеміологічних кодів.

Висновки. Результатом нашого дослідження стало формулювання основних постулатів парадигми етнокультурної міфотворчості. Якщо розглядати буття суб’єкта в культурі як реалізацію несвідомих культурних “першооснов” – архетипів – і одночасне утвердження себе як автора-інтерпретатора культурного тексту, то стає природною етнокультурна міфотворчість особистості, тобто оперування культурно обумовленими поняттями-образами в пізнанні зовнішнього і внутрішнього світу та створення суб’єктивного міфологічного простору, який

корелює з екзистенційним досвідом особистості і сприяє самоконструюванню “Я”. Саме в суб’єктивному міфологічному просторі особистості відбувається моделювання можливого майбутнього етнічної спільноти: це органічно співвідноситься з творчістю індивідуальних цінностей і трансляцією їх у ціннісно-смысловий простір культури. Формування етнічної ідентичності шляхом етнокультурної міфотворчості особистості відповідає запитам саморозвитку представників молодого покоління, покликаною відповісти власною життєтворчістю на виклики культурної глобалізації.

Спільно-вчинковий механізм індивідуального авторського міфотворення у формуальному експерименті “Етнокультурна міфотворчість українців як умова створення консолідуючого національного міфу” має ключове значення. Оскільки при постановці контекстуально обумовлених національним міфотворенням життєвих завдань особистість виразно інтенціюється і стає оповідачем, вона створює і ретранслює індивідуально-авторський міф, “співпрацюючи” з колективним суб’єктом, групою та етнонаціональною спільнотою. Таким чином, автонаратив “Я” в українському сьогоденні та майбутньому є частиною соціально-історичного та індивідуально-психологічного контекстів, у яких особистість будує себе і свій життєвий світ.

На етапі створення консолідуючого національного міфу, звісно, виникають дискусії стосовно історичного шляху української нації. У процесі діалогу можлива зміна інтерпретацій значущих для національного міфу подій, і це, у свою чергу, спричинюється до трансформації автонаративів учасників діалогу. Синтез індивідуальних авторських міфів у консолідуючий національний міф спонукає до узгодження різних моделей етнокультурної реальності. Текст консолідуючого національного міфу слід будувати так, щоб він активізував особистий досвід, особистісні вибори учасників експерименту. Отже, парадигма етнокультурної міфотворчості в соціальній психології акцентує методологічний принцип суб’єктності, легалізує суб’єктивний досвід. До її переваг, безумовно, належать метафоричність дискурсу, синкретичність думки, експерименти зі стилем, характерні для перехідних і кризових моментів у житті суспільства.

Література

1. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : монографія / В. О. Татенко. – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
3. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Злобіна, В. Тихонович. – К. : Стило, 2001. – 237 с.

4. *Тихонович В.* Україна як суб'єктивна соціальна реальність / В. Тихонович // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 4. – С. 134–155.
5. Проблемы психологической герменевтики / под ред. Н. В. Чепелевой. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 382 с.
6. *Розин В. М.* Личность как учредитель и менеджер “себя” и субъект культуры // Человек как субъект культуры / В. М. Розин. – М. : Наука, 2002. – С. 42–112.
7. *Васютинський В. О.* Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинський. – К. : Вид-во Київ. славіст. ун-ту, 2005. – 492 с.
8. *Калина Н. Ф.* Универсум ментальности современника // Лики ментальности и поле политики : монография / Н. Ф. Калина, Е. В. Чёрный, А. Д. Шоркин. – К. : Агрпромовдав України, 1999. – С. 28–38.

© Яремчук О. В.

О. В. Полунін

БЕЗПЕРЕРВНЕ ВІЛЬНЕ ВІДМІРЮВАННЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ТЕПЕРІШНЬОГО

Пропонується новий метод дослідження суб'єктивного теперішнього – безперервне відмірювання. Як особливість методу визначено його звернення до безпосереднього переживання плину часу, до потоку свідомості випробуваного. Наводиться обґрунтування методу, процедура його застосування та інструкція для випробуваного; розглядаються підходи до кількісного і якісного аналізу отриманих за допомогою методу даних.

Ключові слова: психологічний час, суб'єктивне теперішнє, метод безперервного відмірювання теперішнього.

Предлагается новый метод исследования субъективного настоящего – непрерывное отмеривание. Как особенность метода определено его обращение непосредственно к переживанию течения времени, к потоку сознания испытуемого. Приводится обоснование метода, процедура его применения и инструкция для испытуемого; рассматриваются подходы к качественному и количественному анализу полученных с помощью метода данных.

Ключевые слова: психологическое время, субъективное настоящее, метод непрерывного отмеривания настоящего.

The new method of free continuous measurement of subjective present time is proposed. This method addresses to the subject's experience of flowing time, to the stream of consciousness. The author presents the theoretical justification of the method, explains the way of its application, and gives the